

The background of the entire page is a vibrant, abstract pattern. It consists of numerous irregular, overlapping shapes in a wide range of colors including red, orange, yellow, green, blue, and purple. These shapes are defined by thick, black, hand-drawn outlines, creating a complex, textured effect similar to a stained-glass window or a colorful mosaic. The overall composition is dense and visually stimulating.

Blindepædagogisk referenceramme

**Lone Boel • Mie Karleby • Tina Pensdorf
Videncenter for Synshandicap**

Den Blindepædagogiske Referenceramme	1
Helhedstilbuddet Blindenetværket	2
Synshandicap	3
Blindenetværket	4
Menneskesyn	5
Aktiv læring	6
• Funktionsskemaet	
• Aktiv læring i praksis	
Struktur	9
Sanseaktiviteter	10
Mobility	10
Kommunikation	11
Medicin samt fysiske og helbredsmæssige forhold	13
Nogle perceptuelle hjælpemidler	14
• Esseffen	
• Det lille rum	
• Hopsadragten	
• Kvadratgyngen og resonanspladen	
• Forhandler	
Uddannelse og kurser	19
Forslag til supplerende læsning	20

Om forfatterne: Da 1. udgave udkom, var alle tre forfattere medarbejdere i Blindenetværket i Københavns Amt. Mie Karleby er i dag netværkskoordinator i amternes styrkede indsats for udviklingshæmmede med synsnedsættelser. Lone Boel er i dag leder af aktivitets- og samværstilbuddet Basen i Københavns Amt. Tina Pensdorf er i dag viceforstander i Blindenetværket.

Blindenetværket kan kontaktes på telefon 39 57 39 41 eller via www.blindenetvaerket.dk.

Foto: annelise og per grubbe . aps (forfatterportræt samt side 9, 14, 16 og 17) og Lone Boel (side 11 og 15)

Layout og redaktion: Dorte Herholdt Silver

Udgiver: Videncenter for Synshandicap, 2004 (2. udgave; 1. udgave udkom 2002)

Omslagsdesign og tryk: Filipsen Grafisk Produktion ApS • ISBN: 87-989173-3-1

På billedet side 9 ses socialpædagog Majken Mickelborg og Malene Sewohl.

På billedet side 11 ses afdelingsleder Morten Risted og Kim Hjarnø.

På billederne side 14, 16 og 17 ses Malene Sewohl.

På billedet side 15 ses Eva Graversen.

Hæftet kan bestilles gratis i almindeligt tryk, på lydbånd eller diskette hos Videncenter for Synshandicap, Rymarksvej 1, 2900 Hellerup. Telefon 39 46 01 01 • Fax 39 61 94 14 • bestilling@visinfo.dk • www.visinfo.dk

Videncenter for Synshandicap indsamler, bearbejder og formidler viden om synshandicap. Centret finansieres af de danske amter (inklusive Københavns og Frederiksberg Kommune).

Den Blindepædagogiske Referenceramme

Dette hæfte er tilegnet pædagogisk personale, der arbejder med voksne mennesker med synshandicap og varig fysisk og psykisk funktionsnedsættelse. Desuden henvender hæftet sig til pædagogisk personale, der søger yderligere viden inden for dette felt. Hæftet er inddelt således, at læseren først vil få et indblik i baggrunden for netværksmodellen, hvordan organisationen ser ud i dag, og hvilket værdigrundlag der er udgangspunktet for arbejdsmetoderne i Blindenetværket. Derefter vil specielt metoden "Aktiv Læring" blive beskrevet, ligesom øvrige anvendte pædagogiske metoder vil blive beskrevet i form af anvendt teori og praksis. Til sidst i hæftet findes en kort oversigt over den interne uddannelse, som medarbejdere i Blindenetværket gennemgår.

Den Blindepædagogiske Referenceramme indeholder de områder, som medarbejderne i Blindenetværket skal vide noget om og dygtiggøre sig inden for. Referencerammen er det fælles grundlag for samarbejdet i Blindenetværket, en faglig forståelsesramme, der rummer teorier, midler og metoder i arbejdet med synshandicappede brugere. Grundlaget for referencerammen er viden om synshandicappets betydning for læring og udvikling sammenholdt med menneskesyn og værdigrundlag. I dette hæfte gennemgås de elementer fra referencerammen, der særligt har betydning i arbejdet med mennesker med kombinationen fysisk og psykisk funktionsnedsættelse og synshandicap.

Vi håber, at hæftet vil inspirere læserne til diskussioner og videre udvikling af arbejdet med denne gruppe.

Helhedstilbuddet Blindenetværket

Brugergruppen består af voksne synshandicappede mennesker med varig fysisk og psykisk funktionsnedsættelse. Hele brugergruppen har behov for hjælp til alle funktioner i dagligdagen. Mange anvender kørestol og andre hjælpemidler. Der er tale om brugere med massivt behov for pleje, omsorg og støtte til udvikling af personlige kompetencer og hjælp til at indgå i relationer med andre.

Botilbuddet består af fem huse med plads til i alt 40 mennesker. Husene er indrettet under særlig hensyntagen til beboernes synshandicap og interesser. Stuerne benyttes til fælles aktiviteter og samvær. I beboernes fritid deltager de i forskellige aktiviteter i husene samt i almindelige dagligdags gøremål. Beboerne har individuelle fritidsinteresser, besøger familie, tager på ture osv. Alle beboere modtager dagtilbud; for de fleste foregår dette i Solhusene.

Dagtilbuddet Solhusene er et aktivitets- og samværstilbud for 40 mennesker. Solhusene består af tre etplanshuse med i alt seks basisgrupper. I daglig tale benævnes brugerne som "Solister". På Solhusene er der et trygt og forudsigeligt miljø. Dagligdagen er præget af sang, musik, historielæsning, køkkenaktiviteter, hygge, gode stemninger, pleje, omsorg og mange sanseaktiviteter, lærings- og selvaktivitetsmiljøer. I sommermånederne tilbringer pædagoger og Solister megen tid i Solhusenes sansehaver.

Synshandicap

Alle brugere i Blindenetværket har et synshandicap. Det er kun øjenlægen, der kan stille en synsdiagnose. Skal diagnosen stilles for en voksen med varig fysisk og psykisk funktionsnedsættelse, kræver det, at øjenlægen har indsigt i, hvilke særlige metoder der eventuelt kan tages i brug, hvis en normal synstest ikke kan finde sted. I Blindenetværket arbejder vi tæt sammen med øjenlæger, der har særlig stor viden om denne brugergruppe.

For at kunne definere begrebet synshandicap tager man udgangspunkt i det normale syn. Den normale synsstyrke defineres som 6/6, og det normale synsfelt defineres som 180 grader, når begge øjne er åbne.

I Danmark defineres et synshandicap således:

- Svagsynet eller moderat synshandicappet kaldes en person, hvis synsstyrken er mindre end eller lig med 6/18 på bedste øje og med bedste brille, men bedre end 6/60.
- Socialt blind eller alvorligt synshandicappet kaldes en person, hvis synsstyrken er mindre end eller lig med 6/60 på bedste øje og med bedste brille.
- Totalt blind kaldes en person, som kun kan skimte lys, eller som slet ikke har lyssans. Det gælder ligeledes, hvis synsfeltet er maksimalt 10 grader på bedste øje, eller hvis synsstyrken er 6/18 eller derunder, og synsfeltet samtidig er 20 grader eller mindre.

Når en person har et synshandicap svarende til 6/60, kan det forklares på den måde, at det, en normaltseende kan se på 60 meters afstand, kan den synshandicappede kun akkurat se på 6 meters afstand.

Når en person med varig fysisk og psykisk funktionsnedsættelse tillige har et synshandicap, er der tale om en særlig kompleksitet, som har vidtrækkende konsekvenser for det enkelte menneske. For helt at forstå dette skal man være sig bevidst om, hvor stor betydning synet egentlig har for menneskets udvikling.

Blindenetværket

Blindenetværket er opstået som en "græsrod" i midten af 1980'erne. Behovet for at samarbejde på tværs af bo- og dagtilbud opstod, da der i det daværende botilbud Solsikken var en gruppe synshandicappede brugere, som havde behov for et dagtilbud. Dagtilbudet skulle kunne tilgodese denne særlige brugergruppe, og Solhusene indgik i dette samarbejde. Efter at vi både i bo- og dagtilbudene havde gjort nogle erfaringer med at have seende og synshandicappede brugere i samme miljø, blev det tydeligt, at man for at sikre de synshandicappede bedre udviklingsbetingelser måtte skabe et miljø kun for dem.

Samarbejdet i Blindenetværket foregår på alle niveauer. Det samlede lederteam koordinerer de forskellige aktiviteter. Det overordnede formål er at sikre kontinuiteten i brugernes hele liv, ligesom der planlægges fælles arrangementer for henholdsvis brugere og medarbejdere.

I helhedstilbuddet Blindenetværket er der udarbejdet fælles værdigrundlag, mål og samarbejdsstruktur. Nogle af nøgleordene for samarbejdet i Blindenetværket er fleksibilitet, ansvarlighed, nysgerrighed, refleksion, accept og respekt. I det daglige samarbejder pædagogerne på tværs af tilbuddene, og der er afsat tid til minimum to årlige arbejds møder om den enkelte bruger.

Menneskesyn

Værdigrundlaget i Blindenetværket hviler på et menneskesyn, hvor vi ser den enkelte bruger som en unik person, der rummer et udviklingspotentiale. Vi mener, at alle, såvel brugere som medarbejdere, har udviklingsmuligheder. Brugerens mulighed for at skabe livskvalitet sker gennem tryghed, udvikling, indflydelse, ligeværd og relationer. Det er personalets fornemste opgave at skabe denne ramme.

Vores menneskesyn er helhedsorienteret; vi betragter det kropslige, det følelsesmæssige, det kognitive og sansningen som væsentlige og indbyrdes afhængige udviklingsområder, når vi skal forstå den enkelte. Vi kombinerer vores viden om synshandicappets betydning for menneskets udvikling med respekten for den enkelte brugers levealder og erfaringer – samtidig med, at vi tager udgangspunkt i brugerens funktionsniveauer inden for de forskellige områder.

Vi mener, at læring og udvikling finder sted, dels i en proces, hvor den enkelte lærer sig af egne erfaringer, dels i relationen og samspillet mellem mennesker. Ideelt set udvikler medarbejdere og brugere deres kompetencer i fællesskab.

Aktiv læring

Aktiv læring er en metode til udvikling af personlige kompetencer, der er udviklet af dr. Lilli Nielsen, tidligere pædagog og småbørnskonsulent på Refsnæsskolen (det nuværende Synscenter Refnæs). Lilli Nielsen har udviklet metoden gennem arbejdet med synshandicappede børn, unge og voksne med varig fysisk og psykisk funktionsnedsættelse samt den særlige kompleksitet af læringsvanskeligheder, som dette medfører.

Metoden bygger på filosofien om, at mennesket lærer sig fra det, han/hun selv foretager sig, i de omgivelser, han/hun får at være aktiv i.

Det forudsætter:

- At pædagogen lærer sig, hvilke omgivelser brugeren til enhver tid behøver, for at han/hun kan lære sig mere og derved udvikle sig.
- At der foretages en realistisk vurdering af den enkeltes udviklings- og funktionsniveau på henholdsvis det motoriske, kognitive, sociale og emotionelle område
- At vurderingen lægges til grund for tilrettelæggelsen af omgivelser, der giver brugeren mulighed for at være aktiv og lære sig noget så godt som muligt.

Funktionsskemaet

Lilli Nielsen har udviklet et funktionsskema der, når det udfyldes, giver et billede af, hvilke færdigheder den enkelte bruger mestrer. Ved hjælp af det udfyldte skema, som sammenholdes med vores viden om normaludviklingen, finder vi frem til den enkeltes brugers funktionsniveauer. Funktionsskemaet udfyldes i et samarbejde mellem kontaktpersonerne fra bo- og dagtilbuddet. Forældre, pårørende og andre medarbejdere kan deltage efter ønske og behov. Skemaet danner udgangspunkt for de pædagogiske udviklingsmiljøer, der tilrettelægges til den enkelte bruger.

Aktiv læring i praksis

Det udfyldte funktionsskema og det grundlæggende kendskab til den enkelte bruger danner udgangspunktet for de indsatsområder, der især skal arbejdes med i samspil med brugeren. Målet er at udvikle og tilrettelægge læringsmiljøer til den enkelte, som giver mulighed for, at brugeren kan tilegne sig nye færdigheder. Miljøet skal indeholde elementer/genstande, som brugeren allerede mestrer på ét niveau, for derved at give brugeren succes. Miljøet skal også indeholde elementer, som udfordrer til at gå videre til næste udviklingsniveau. Brugeren får mulighed for at lære sig færdigheder, som herved bliver en del af personligheden. De reelle færdigheder, som kan overføres fra en situation til en anden, tilegner brugeren sig ved at undersøge, eksperimentere og sammenligne.

Ved at få mulighed for at lære sig færdigheder og være aktiv selv oplever brugeren at kunne noget uafhængigt af andre mennesker, hvilket styrker selvværdet.

Lilli Nielsen har udviklet en række perceptuelle hjælpemidler, som anvendes i arbejdet med at styrke brugerens forskellige udviklingsområder – hjælpemidler, som kompenserer og tager højde for brugerens kompleks af funktionsnedsættelser. Hjælpemidlerne indgår som en del af læringsmiljøerne. Brugere tilbydes bl. a. Det lille rum, Hopsadragten, Esseffen, velcrovesten, resonansplader og Kvadratgyngen. Alle hjælpemidler etableres og konstrueres til den enkelte bruger. På side 14-17 ses nogle billeder af disse hjælpemidler.

Læringsmiljøerne anvendes i et samspil mellem brugeren og medarbejderen. Miljøet konstrueres på baggrund af det grundlæggende kendskab til den enkelte bruger, og det forandres/udvikles og udbygges løbende på baggrund af observationer, samvær i aktiviteterne og videooptagelser.

Det er afgørende, at brugeren får tid og ro til at udforske sine omgivelser, men det er også vigtigt, at medarbejderen er aktivt medlevende i processen. Medarbejderne har ansvaret for, at brugeren får optimale udviklingsmuligheder.

Struktur

I Blindenetværket arbejder vi med begrebet struktur på mange måder. For denne brugergruppe har struktur på nogle områder særlig betydning, for eksempel med hensyn til de fysiske rammer, tings placering og spisepladsens indretning. Strukturen sikrer, at rammerne giver mulighed for at opleve sammenhæng, overskuelighed, forudsigelighed og tryghed. Vi strukturerer ligeledes i tid, rum, aktiviteter og personer. Det er personalets opgave at vurdere, hvilken struktur den enkelte har brug for.

Malene deltager i mange dagligdags aktiviteter. Her nyder hun duften og smagen af æbler, mens Majken fortæller om æblerne, hvor de kommer fra, hvad man bruger dem til, osv. De har en god kommunikation, selv om det kun er Majken, der bruger ord til at kommunikere med.

Sanseaktiviteter

Sansning – det at se, høre, føle, lugte og smage – er en forudsætning for at lære omverdenen at kende, at erfare, lære sig og udvikle sig. Som kompensation for det manglende/nedsatte syn arbejder vi med aktiviteter, der i særlig grad stimulerer de øvrige sanser.

Mobility

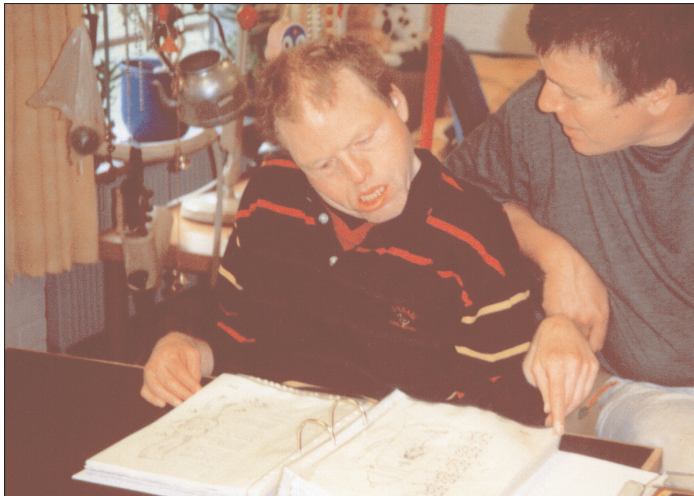
I både bo- og dagtilbuddet er der ansat mobilityinstruktører, som er pædagoger med en særlig uddannelse fra Institutet for Blinde og Svagsynede. Mobilityinstruktørerne har særlig viden om nogle hovedområder:

- Det fysiske miljø og mulige hjælpemidler, herunder indretning samt farver og kontraster
- Lys, herunder grundbelysning, punktbelysning og individuel arbejdsbelysning
- Mobility, som er det at lære synshandicappede at færdes – evt. med brug af hvid stok
- ADL, som er det at lære synshandicappede færdigheder i Almindelig Daglig Levevis, fx spisning, borddækning og madlavning, påklædning og hygiejne.

Mobilityinstruktørerne inddrages i det daglige arbejde af alle medarbejdere, når der skal tages højde for nogle af ovennævnte forhold. I samarbejde planlægges forløb med enkelte brugere, for eksempel arbejdes der med ruter, som den enkelte bruger selv kan færdes ad. Mobilityinstruktørerne afholder kurser for nyt personale, hvor en væsentlig del af indholdet er "selvoplevelse" af det at være synshandicappet.

Kommunikation

Udgangspunktet for arbejdet med kommunikation er filosofien bag totalkommunikation. Enkelte brugere har verbalt sprog, men langt de fleste brugere benytter sig af andre former for kommunikation. Nogle brugere har "et system", som for eksempel bygger på konkrete, pikto-grammer eller symboler. Den største gruppe benytter sig af andre og helt individuelle kommunikationsformer som lyde, mimik, kropstegn eller andre signaler. Dét stiller store krav til medarbejderne om at observere, tolke og prøve at forstå den enkelte bruger. Hvis brugerne skal have indflydelse på deres liv og dagligdag, er det nødvendigt at finde frem til den enkeltes kommunikationsform, således at den bliver kendt af alle.

Som daglig kommunikation mellem bo- og dagtilbud anvendes kontaktbøger eller båndoptager med optagelser af aktiviteter og meddelelser.

En anden side af kommunikationen er medarbejdernes sprogbrug. I et blindemiljø er det vigtigt at være bevidst om sprogbrugen. I kommunikationen med brugeren må man forholde sig til den enkeltes bevidsthedsniveau og erfaringsverden. Det er væsentligt at bruge sproget så præcist og konkret som muligt, ligesom opbygningen af sætninger har stor betydning. Slang kan være meget meningsforstyrende, men kan også give anledning til sjov og ballade.

Brugerne skal have informationer om det, der foregår eller skal foregå; dog må vi være bevidste om ikke at forstyrre en proces, hvor den enkelte bruger koncentrerer sig om at erfare – at lære sig. I arbejdet med at finde ind til og forstå den enkelte brugers kommunikation kan der bruges andre tværfaglige samarbejdspartnere. Som en metode til afdækning anvender vi videooptagelser, funktionseskemaer m.m.

Medicin samt fysiske og helbredsmæssige forhold

Brugerne har et kompleks af funktionsnedsættelser, som man skal kende til. Der er ikke to brugere, der er ens, og kendskabet til den enkeltes forhold er af stor betydning for livskvaliteten og det pædagogiske arbejde.

Mange brugere har yderligere funktionsnedsættelser, for eksempel er mange kørestolsbrugere. Der kan desuden forekomme spasticitet, epilepsi og autisme, som i nogen grad afhjælpes med medicin. Vi skal vide noget om forskellige medicintyper, kombinationen af præparater, deres virkning og ikke mindst deres bivirkninger. Det er af stor betydning for brugeren, at vi kan respektere de følgevirkninger, som medicinen giver, for eksempel træthed på særlige tidspunkter af dagen.

Da brugerne ofte ikke selv er i stand til at give tydeligt udtryk for graden af smerte, ubehag, kvalme eller træthed, må vi observere og registrere, da vi skal være i stand til at formidle denne viden til andre fagpersoner såsom læger, sygeplejersker, fysioterapeuter, ergoterapeuter og afspændingspædagoger.

Den enkelte bruger har behov for forskellige hjælpemidler i dagligdagen. Vi skal være opmærksomme på, om hjælpemidlerne fungerer optimalt, og ligeledes være udfarende i forbindelse med ansøgninger om og anskaffelser af nye.

Nogle perceptuelle hjælpemidler

En kort beskrivelse af nogle perceptuelle hjælpemidler, der er udviklet af Lilli Nielsen. For yderligere beskrivelse henvises til Lilli Nielsens bøger (se litteraturlisten side 20).

Esseffen

Malene har Esseffen under fødderne, hun bruger den til at sparke fra på.

Det er sjovt og øger også muskelmassen i benene.

Esseffen er fremstillet af to hårde krydsfinerplader i størrelsen 60 x 40 cm med 4 eller 5 spiralfjedre monteret imellem dem. Den kan bruges på mange forskellige måder, for eksempel er der nogle, der anvender den sammen med Hopsadragten, eller når de står ved en ribbe for at øve sig i at blive bedre til at holde balancen.

Det lille rum

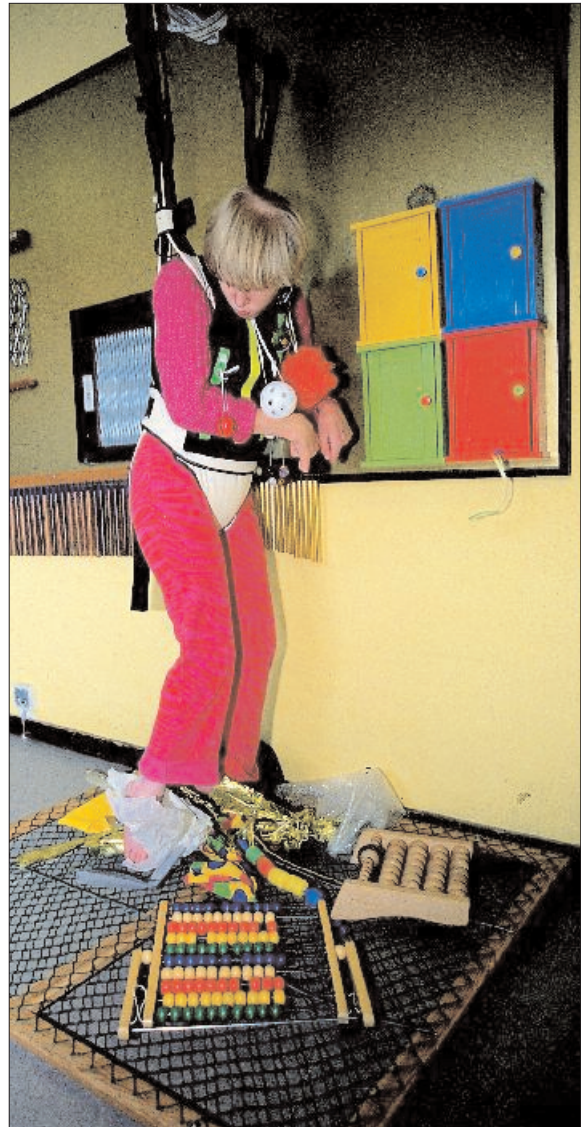
Eva opholder sig i Det lille rum, som på billedet er opbygget specielt til hende. Det lille rum består af plader med forskellige udformninger, overflader og anvendelsesmuligheder. Udefrakommende lyde mindskes, og det giver Eva mulighed for at koncentrere sig om de lyde, hun selv laver. De lyde, der fremkommer ved Evas aktiviteter, motiverer til yderligere aktivitet. Der kan fastgøres mange forskellige genstande, som giver hende mulighed for genkendelse, gentagelse og derigennem for at få forståelse for objektbegreb og objektpermanens. Eva bruger også hjælpemidlet til opøvelse af rumforståelse. Eva holder meget af at være aktiv i Det lille rum.

Hopsadragt

Malene står i en Hopsadragt, hun har velcrovest på og har noget stimulerende materiale under fødderne.

Hopsadragten er en individuelt tilpasset selegyng, der hænges op i en skinne eller krog i loftet. Dragten giver Malene mulighed for at "komme på højkant" og komme til at bære sin egen vægt i det omfang, hun er klar til det. Malene får mulighed for aktivt at udvikle sin muskelstyrke og knoglemassen i benene og at lære sig at holde balancen. Malene øver sig også i at holde hovedet selv og at koordinere arm- og benbevægelser. Bl.a. derfor har hun en vest på med mange spændende ting at røre ved. Malene bruger selen et par gange om ugen, højst en time om dagen. Hun holder meget af at være i selen, og hendes fødder bliver dejligt varme.

Kvadratgyngen og resonanspladen

Malene sidder i kvadratgyngen med en masse bolde under fødderne. De fleste holder af at gynges, og det er med til at stimulere den vestibulære sans. Kvadratgyngen giver den nødvendige støtte til mennesker med fysiske handicap.

Boldene ligger på en omvendt resonansplade; resonanspladen bruger Malene normalt til at ligge på. Pladen er lavet af 4 mm tykt krydsfiner i størrelsen 150x150 cm eller 120x120 cm. Langs undersiden fastgøres en liste, der er 2 cm bred og 2 cm tyk. Herved opstår et hulrum, som giver resonans og vibrationer. Lyde og bevægelser forplanter sig gennem pladen, og Malene får lyst til at være aktiv. På billedet anvendes resonanspladen ikke til sit egentlige formål. I stedet er den vendt om og fungerer som en bakke, der holder styr på boldene.

Forhandlere

Flere af de beskrevne perceptuelle hjælpemidler produceres og kan bestilles hos

Funksjonssenteret A/S, Litleåsveien 41, 5871 Bergen, Norge
Telefon: +47 53 39 20 80 • Fax: +47 53 39 20 90
www.funksjonssenteret.no

eller

ajamo as, Hellinga 16D, 1481 Hagan, Norge
Telefon: +47 67 07 43 40 • Fax: fax: 67 07 43 41
amajo-as@frisurf.no • www.amajo.no

Uddannelse og kurser

I Blindenetværket er der udviklet et kursusprogram, som alle fastansatte skal gennemgå. Kursusprogrammet består dels af et mindre introduktionskursus på fire timer, dels af et længerevarende kursusforløb på to gange fire dage. Derudover er der et overbygningskursus, som tilbydes medarbejdere, der har været ansat i længere tid.

Introduktionskurset "Blind for en dag" afholdes af mobilityinstruktørerne i Blindenetværket. Det har til formål at give alle ansatte en generel introduktion til synsdiagnoser, måltidsteknikker, mobility m.m.

Det længerevarende kursusforløb Basis 1 og Basis 2 skal fastansatte medarbejdere gennemgå inden for de første to ansættelsesår.

På Basiskurserne bliver der undervist i den blindepædagogiske referenceramme. Overbygningskurset afholdes som et tredages internatkursus og har som formål at give medarbejdere, der har været ansat i længere tid, mulighed for at fordybe sig i særlige pædagogiske og psykologiske problemstillinger. I Blindenetværket er der et fagbibliotek med litteratur og videofilm, som medarbejdere og studerende kan låne.

Forslag til supplerende læsning

Susanne Freltofte og Viggo Petersen: Hjerner på begynderstadiet, Neuropædagogik, Borgen 1994

Lilli Nielsen: Grib og du kan begribe, Sikon 1991

Lilli Nielsen: Rummet og Jeg'et, Sikon 1991

Lilli Nielsen: Tidlig indlæring, trin for trin..., Sikon 1997

Tina Pensdorf: Forslag til aktiviteter tilrettelagt for udviklingshæmmede voksne med synshandicap, Videncenter for Synshandicap 1996

Tina Pensdorf og Mette Warburg: Synsnedsættelse hos udviklingshæmmede – årsager og virkninger, Videncenter for Synshandicap 1997

Johan van der Poel: Visuel dysfunktion, Sikon 1996

Blindepædagogisk referenceramme

Helhedssyn:

- fortid
- funktionsned-sættelse

Hjælpenklær

Pædagogisk miljø

Mobilitet:

- kørestolsbruger
- gående
- A.D.L.

Aktiv læring:

- funktionsskema
- læringsmiljøer
- perceptuelle hjælpemidler

Synet

- diagnoser og deres betydning
- Neurologi
Medicins virkning

Fysisk miljø

- indretning
- farver/kontraster
- belysning
- hjælpemidler

Kommunikation

Relationer

Sprogbrug

Sanse:

- integration
- stimulation
- aktiviteter
- underholdning

Det normale barns udvikling

Udviklingspsykologi

Værdigrundlag

Menneskesyn
Udviklingssyn
Etik
Æstetik

Struktur:

- tid
- rum
- personer
- aktiviteter

Samarbejde:

- tværfagligt
- bo/dagtilbud
- pårørende